

Srečo Dragoš

SOCIALNO DELO - SISTEMSKI VIDIK

(II)

Vpeljava systemskega vidika (tj., pogleda na celoto z vidika sistemov) temelji na rabi nekaterih razlikovanj, ki so bistvena za funkcioniranje sistemov ter njihovih delov. To je v pogojih vse večje kompleksnosti nujnost, ki velja tudi za stroko socialnega dela. Zato njena navezava na systemsko teorijo ni nključna in tudi ne povsem nova, saj je, kot smo videli v prvem delu tega prispevka, že kar nekaj časa navzoča v našem prostoru. V zvezi z nekaterimi razlikovanji (mikro/makro raven, teorija/praksa, razločevanje/prežemanje systemskih sfer, interdisciplinarnost ipd.) se v nadaljevanju navezujem na raziskavo Bernarda Stritiha (sodelavca sta bila Pavla Rapoša Tanjšek in Miran Možina), ki je nastala na pobudo Ministrstva za zdravstvo, družino in socialne zadeve in ima naslov: *Normativi in standardi v socialnem varstvu* (VŠSD, Ljubljana, maj 1993).¹ Ker gre v raziskavi za uporabo systemskega pristopa v socialnem delu, kar sicer ni razvidno iz njenega naslova, naj najprej opozorim na povod nastanka te raziskave.

Namen raziskave, kot ga je formuliralo Ministrstvo, je v tem, da se socialnovarstvene storitve elaborirajo z vidika njihovih *upravičencev* (da jim bo vnaprej razvidno, kaj lahko pričakujejo), z vidika *države* (kontrola nad obsegom in kvaliteto financiranih storitev), glede na organe *strokovnega nadzora* (ocenjevanje strokovnosti izvajalcev, planiranje) in glede na širšo *javnost* (njen vpogled in nadzor nad službami socialnega varstva). Na podlagi teh izhodišč so osnove za normiranje in standardiziranje storitev (prve socialne pomoči, osebne pomoči in pomoči družini) nazorno podane v zadnji tretjini raziskave, medtem ko se kar dve

tretjini teksta nanašata na metodološki pristop in na oblikovanje ključnih teoretskih konceptov socialnega dela.

Zakaj torej taka razširitev naloge? Zdi se, namreč, da z osrednjim poudarkom na sami stroki raziskava preseže prvotni namen, saj se osredotoča na doktrinarna vprašanja socialnega dela, na njegov pomen v sodobnih razmerah in na probleme, ki se odpirajo v tej zvezi (rastoča raznovrstnost/zapletenost socialne problematike) - to pa so že vprašanja, pri katerih se je nemogoče izogniti premisleku o epistemologiji, o metodologiji in zlasti o primernosti teorij, relevantnih za socialno delo. Iz potrebe po evalvaciji omenjenih vprašanj je prišlo tudi do odločitve o razširitvi raziskave, kar je povsem na mestu. Samospraševanje stroke, zlasti premislek o njenih izhodiščih, obsegu in področjih dela, namreč ne more biti zgolj nekakšen dodatek k socialnovarstveni problematiki. Ker gre za obravnavo temeljnih vprašanj socialnega dela, kar do danes pri nas še ni bilo narejeno na tak način, je prav poudariti, da so to tudi pomembna vprašanja socialnega varstva. Tem bolj, ker je že iz prvotnega namena, kot ga je formuliral naročnik, razvidno, da razmišljanje o standardih in normativih, o razvidnosti storitev za uporabnike in državo, o kontroli, planiranju itn., da je razdelava celotnega sistema možna le, če obstajajo jasno opredeljene *strokovne* osnove socialnega dela, ki niso in ne morejo ostati zgolj predpostavka, pač pa so predpogoj za vse druge namene. In prav zato je treba, kot pravijo avtorji (v predgovoru), postaviti težišče "v smeri prizadevanj za socialno delo, ki se bo bolj jasno zavedlo samo sebe in svoje družbene vloge".

¹ Vsi nadaljnji citati so iz te raziskave - razen, kjer je označeno drugače.

Vendar zgornja zahteva ni enostavno uresničljiva, čeprav je njena upravičenost vse bolj razvidna. Poudarek je namreč na dvojem: na jasnejši *samopodobi* stroke in na percepciji njene vloge v družbi. Vprašanje družbene vloge socialnega dela se nanaša zlasti na normativno regulirano participacijo stroke z drugimi (strokami, področji, institucijami, politikami...) v procesih izvajanja socialne pomoči - v prvi vrsti je torej poudarek na pomenu organizacije celotnega družbenega konteksta (podsystemov), na delitvi dela med strokami, na pričakovanjih, ki se naslavlja na socialno delo, oziroma na tisti njegov izsek, ki je organiziran okoli takih pričakovanj. Od te vrste pogojev, relevantnih za delovanje socialne stroke, je konec koncev odvisen tudi njen status oziroma njeno mesto (položaj) glede na druge stroke. Na ta vprašanja se raziskava navezuje zlasti z Uvodom (prim. organizacijsko shemo socialnega varstva in spremembe v sistemu blaginje pri nas v osemdesetih letih) in v poglavju z zgovornim naslovom: Kako preseči koncept "države socialne blaginje"? Opozarja torej na pomen *globalne* preorientacije družbe, ki jo pri nas doživljamo in izražamo že na ravni preprostih sintagem, npr.: socializem/postsocializem, modernizem/postmodernizem, država blaginje/socialna država, poudarek na prihodnosti (utopizem)/poudarek na sedanjosti (pragmatizem), svoboda kot cilj/svoboda kot izhodišče, enakost/različnost ipd. Prav to terja hkrati pomembne premike v pojmovanju vloge socialnega dela in le znotraj takega konteksta se lahko stroka sprašuje o sami sebi. Predpostavke v tej zvezi, iz katerih raziskava izhaja in na katere tu izrecno opozarjam, pa so naslednje:

- samospraševanje socialnega dela (o lastnih pristopih, osrednjih pojmih, metodah, teorijah...) ni nikakršna posebnost, še manj slabost; to je poudarjena težnja v družboslovju nasploh, trend, v katerega se socialna stroka pri nas vključuje iz enake potrebe kot druge stroke (npr. sociologija, psihologija, pedagogika, psihiatrija...);

- postavljanje lastnih postopkov pod vprašaj, problematiziranje "samoumevnih" strokovnih praktik, aplikacija teorij iz sorodnih ved ali vsaj njihova kooptacija v lasten teoretski sestav, vse to je znak zrelosti stroke; in narobe, odsotnost takih vprašanj je znak strokovne nerazvitosti in neavtonomnosti;

- družbene spremembe, ki v delovanju različnih disciplin zaostrejujejo njihovo avtopoezijo,¹ niso samo lokalne, pač pa *globalne*. Pri tem ne gre le za npr. slovenske specifičnosti, ki jih terjajo vedno novi prehodni časi (spremembe režimov, državnih meja, sistemskih rešitev), tudi ne za poudarjeno konvertitstvo slovenskega narodnega značaja (npr. v 8. stol. iz barbarstva v krščanstvo, med NOB iz krščanstva v ateizem, danes iz balkanske mentalitete v evropsko) itn. Vse to se sicer odraža v razvoju posameznih strok (npr. usodnost predpostavke socialno-ekonomskega avtomatizma za razvoj socialnega dela, ekonomije...) in to vpliva tudi na izbor vprašanj, ki se prepoznavajo za najvažnejša. Vendar pa so za vlogo družboslovnih disciplin in znanosti nasploh pomembnejši globalni premiki, odvisni zlasti od:

- a) spreminjanja prevladujočih oblik družbene moči,
- b) ravnih integracije, ki prevladuje v družbi, in
- c) značaja države.

Od teh premikov bo odvisen razvoj socialne stroke in njen izbor teorij, na katere se navezuje. Če pogledamo spreminjanje na teh ravneh v daljšem časovnem kontekstu, to je skozi obdobja, ki jih opredeljujemo kot premoderno, moderno in postmoderno, dobimo razvojni trend, ki je zanimiv zlasti iz socialnega (societalnega) vidika in v katerega se umešča tudi omenjena raziskava. Zaradi preglednosti ga poenostavljam v tabeli (*gl. naslednjo stran*).

V premodernih družbah, ko ekonomija še ni kapitalsko intenzivna in sekundarni (predevalni) sektor še ni pomembnejši od primarnega (pridelovalnega; pomen zemlje),² v takih razmerah zgolj posedovanje bogastva še ne

¹ Ta pojem je vpeljal v biologijo Humberto Maturana v zvezi z *življenjem*, uporaben pa je tudi v družboslovju (npr., kako misliti *zavest* ali *družbo*), skratka povsod tam, kjer imamo opravka z opisovanjem "objektov", ki opisujejo sami sebe.

² To, kar pomeni kmetijstvo v produkcijskem smislu (uporabo zemljišč za pridobivanje organskih dobrin), je bila npr. v srednjem veku zemlja tudi v političnem (uporaba zemljišč kot vir državnih dobrin). Najvažnejši element srednjeveške državnosti je bila zemlja oz. teritorij, ne pa npr. narod ali oblast. V nasprotju z antičnim pojmom državnosti, kjer je v ospredju narod (npr. "Atenci", ne Atene, "Špartanci" in ne Šparta), je šlo v srednjem veku zlasti za oblast nad ozemljem, ne pa za

SOCIALNO DELO - SISTEMSKI VIDIK (II)

	PREDMODERNA	MODERNA	POSTMODERNA
prevladujoča oblika družbene moči	normativna	utilitarna	strokovna
najpomembnejša vprašanja družbene regulacije	religiozna	filozofska	sociološka
prevladujoč način integracije	vera	družbena pogodba (makrosistem)	socialno mikroomrežje
značaj države	božja	politična	socialna

zagotavlja položaja vladajočim slojem. Njihova moč, da držijo druge ljudi v odvisnosti, ni v posedovanju stvari, pač pa zlasti v neposrednem učinkovanju na ljudi s politiko (antika) ali z religijo (katolicizem, srednji vek). Kakšno je to neposredno učinkovanje oz. za kakšno uporabo moči je šlo v tem primeru, je najbolj razvidno iz poslanice *Clericis laicos* Bonifacija VIII. (papeževal od 1295 do 1303), s katero je izrecno izobčil vse duhovnike, ki bi plačevali dajatve posvetnim oblastem, in tudi vse kneze, ki bi sprejeli take dajatve; s poslanico *Unam Sanctam* (1302) pa se zahteva popolna podreditve celotnega stvarstva (kristjanov in nekristjanov) rimskemu škofu. V razmerah, ko je bila cerkev najmočnejši in najvišji povezovalac srednjeveških raznoterosti (odsotnost jasne razmejitve državnih teritorijev, odsotnost enotne državne sodne oblasti, odsotnost enotnega državnega denarja...), je bila torej prevladujoča oblika družbene moči v tem, da je temeljila na priznavanju in odobravanju in na prepovedi ali celo izobčenju (normativna moč). Z neposrednim učinkovanjem pa se zbudi tudi nesreden odpor; zato je čas največje papeške moči tudi čas prvih večjih krivoverstev.

Ko nad neposredno močjo nad ljudmi prevlada moč nad stvarmi, tj., ko lastništvo nad proizvodnimi sredstvi že samo po sebi omogoči prevlado nad tistimi, ki jih nimajo, se dokončno uveljavi (namesto prejšnje) utilitarna moč - kot sposobnost podeljevanja oz. odrekanja materialnih nagrad (mezde). To niso le spremembe v produkciji, pač pa v celotni družbeni strukturi. Z nastankom pravih držav, ki so človekov izum (ne pa naravna stvar kakor v antiki ali božji dar kakor v srednjem veku), je stopila v ospredje skrb za to, kako strukturirati državno skupnost, kako omejiti svobodo posameznikov v korist skupnosti in kako se podvreči obči volji, tj., kako se o tem pogoditi.

Reševanje takih problemov, ne pa verska enotnost, postane zdaj temelj integracije družbe, in najpomembnejša vprašanja družbene regulacije niso več religiozna, temveč filozofska (zato ni naključje, da so teoretiki oblasti in države hkrati tudi filozofi, in sicer v razmerah, ko filozofija in znanost nista več podrejeni religiji, npr. N. Machiavelli, T. Hobbes, J.-J. Rousseau idr.).

Postmodernizem lahko najkrajše opredelimo kot reakcijo na (hiper)modernizem. Modernizem opredeljuje industrijska epoha, ki je nastala z energetske revolucije. Namesto človeškega telesa, ki je prej glavni vir energije, odkrijejo nove energetske vire, iz orodij pa nastanejo stroji (parni, bencinski, električni, atomski). Vendar revolucija v pridobivanju novih energij še ne pomeni njihove smotrne uporabe (energetska kriza, onesnaževanje). To omogoči šele znanje, tj., informacije o tem, kako smotrno uporabljati dostopne energetske vire; pogoj za to pa je izraba človeških virov. Pokaže se, da kapitalizem ni protisloven proces zato, ker bi se zlomil v boju med delavci in kapitalisti, pač pa je njegova protislovnost v tem, da se je na ta način začel (odvisnost delavca od kapitalista) in se razvil v situacijo, ko kapitalist delavca ne potrebuje več (tovarne, v celoti robotizirane, že obstajajo, vloga klasičnih sindikatov upada, raste pomen strokovnih združenj ipd.). Pomen lastništva nad proizvodnimi sredstvi se zmanjšuje, vloga tistih, ki razpolagajo z znanjem, pa se povečuje. Bistvo lastništva je namreč v tem, da si materialnih predmetov, ki so dani v uporabo, ne more prilaistiti nihče razen deklariranega lastnika - medtem ko je z informacijami drugače: ko so dane v uporabo, so dostopne vsem (patenti ta problem le olajšujejo, ga ne razrešujejo). Ker je torej vrednost informacij z vidika družbene moči večja takrat, ko jo praktično uporabimo

državno oblast v novoveškem smislu (od tod izpeljanke: *terra, land - England, Angleterre, Holland*). Več o tem gl. v: E. SPEKTORSKIJ (1932), *Zgodovina socialne filozofije*. Ljubljana: Slovenska matica: 116 ss.

pred drugimi uporabniki, sicer zastara,¹ je edini izhod - produkcija novih informacij. S tem raste pomen strokovne moči, kar se pozna na strukturi celotne družbe: namesto primarnega in sekundarnega sektorja prevzemata vodilno vlogo t. i. terciarni (storitve) in kvartarni sektor (sociala itn.). To pomeni, da poudarek ni več na proizvodnji in predelavi materialnih stvari, pač pa na *delu z ljudmi* in na produkciji-selekciji informacij. Vprašanja socialnih dejavnosti in varstva, zdravstva, šolstva, kvalitete storitev in njihove dostopnosti, informiranosti itn., vse to kaže na pomen *vsakdanjega* življenja ljudi, česar ni mogoče regulirati z generalnimi idealnimi pristopi od zgoraj navzdol. Družboslovci opozarjajo, da bo v prihodnje vitalnost družb vse manj odvisna zgolj od njihovih političnih, ideoloških, ekonomskih idr. makroregulacijskih rešitev in vse bolj od njihove *skladnosti* s procesi na mikroravni. Vsakdanje življenje v socialnem, kulturnem, delovnem, demografskem itn. smislu postaja najpomembnejši prostor družbene integracije, kar se pozna tudi na značaju države, ki postaja vse bolj socialna (vprašanje kompetenc in omejitev), ne pa blaginjska. Iz te perspektive, na katero tu opozarjam, je razumljiv tudi naslednji poudarek v raziskavi: "To, kar se dogaja v našem svetu, ni zmaga ene politične ideje nad drugo, ampak je predvsem posledica *krize industrijskega načina*" organizacije, proizvodnje, mišljenja (podč. STRITH: 43). Kako to preseči, ni več odvisno od filozofskih, pač pa od *socioloških* pristopov k družbeni regulaciji. In šele tu se začnejo pravi problemi.

Ali lahko sociologija ponudi rešitve zgornjih vprašanj? Ali razpolaga z ustreznimi razvojnimi modeli, ki bi jih bilo treba le še aplicirati? Odgovor je *ne* - se jih pa vse bolj

zaveda. Čeprav gre, kot rečeno, prvenstveno za sociološka vprašanja, to ni več področje zgolj ene same stroke. Poleg tega je tudi sama sociologija pred enakim problemom kot socialno delo in druge discipline. V zadnjih desetletjih se vse bolj vprašuje o tem, kako vzpostaviti mikro-makro sintezo ali kako povezati področje vsakdanjega življenja z makro teoretskimi tradicijami. Poudarek ni več na izključujočih razpravah o večji pomembnosti makro (družbenih) procesov ali pa o njih kot zgolj odrazu mikro dogajanj (na ravni posameznikov, skupin); namesto tega se skušajo odkrivati dejanske povezave med različnimi ravnmi socialne realnosti.²

In prav to je osrednji interes pričujoče raziskave v zvezi s socialnim delom. Namesto, da bi se spraševala, ali naj bo fokus socialne stroke posameznik ("s potrebo") ali družba, v katero je vpet, individualno ali skupnostno delo, adaptiranje ali revolucioniranje ipd., namesto tega izhaja iz povezave med dvema ključnima vprašanjema:

- kakšne so glavne oblike socialnih pomoči, kakor so se razvijale v zgodovini?

- katere ravni (razsežja) človekovega bivanja zaobjemajo posamezni načini socialnih pomoči in na kakšen način?

To je prikazano v shemi (str. 67), kjer se načini pomoči (dajatve, izvajanje javnih poblastil, pomoč družini, pomoč za uresničevanje delovnih potencialov,³ osebna pomoč) *križajo* z biološko, psihično, socialno in duhovno ravni. Jo na ta način se zgodovinsko nastali pristopi v socialnem delu aktualizirajo z vidika *celotnega* socialnega konteksta (v katerem "individuum" in "družba" nista več ločeni ontološki entiteti), iz česar izhajajo nadaljni poudarki, razvidni že iz naslovov posameznih poglavij.⁴

¹ "Menjalna vrednost znanja, ki je enako dostopno vsem, pa je seveda nična - enako kot je nična menjalna vrednost zraka, ki ga dihamo vsi, čeprav je njegova uporabna vrednost seveda ogromna." (Jan MAKAROVIC (1986), *Sla po neskončnosti*. Maribor: Obzorja: 266).

² Za celovit prikaz tovrstne problematike v sociologiji gl. J. ALEXANDER, B. GIESEN (1992), Od redukcije k povezavi: pregled razprave o mikro-makro povezavi. *Družboslovne razprave IX*, 13: 79.

³ Uresničevanje *delovnih potencialov* se seveda ne omejuje zgolj na probleme, "ki jih imajo delavci v zvezi z delom v delovni sredini in ob prenehanju delovnega razmerja", kot to razume *Zakon o socialnem varstvu* (čl. 18).

⁴ Naslovi osrednjega dela raziskave so: Socialno delo kot odgovor na kompleksnost družbe, Zgodovinske korenine sistema socialnega varstva in socialnega dela kot znanosti, Temeljne sestavine oz. pristopi socialnega dela, Odkrivanje avtopoetskega vidika socialnih, psiholoških in bioloških sistemov na stičišču socialnega dela s prostovoljstvom in socialno samopomočjo, Socialno delo kot socialno konstitutivna akcija, Epistemološka analiza strokovnega diskurza socialnega dela in vprašanje sodelovanja z drugimi strokami, Hermenevtična zanka v socialnem delu, Nova strokovna in človeška drža socialnega delavca v okviru ekosocialnega pristopa.

Interes socialnega dela za vse ravni človeške realnosti ima za stroko vrsto posledic, praktičnih in teoretskih. Posebnost stroke, da se usmerja najprej na stičišče psihične in socialne ravni, v prvi vrsti pomeni, da s tem biološka in duhovna raven nista izključeni (tj., prepuščeni zdravnikom in specializiranim "dušebrižnikom"). Praktični pomen tega je (najkrajše rečeno) v razumevanju socialnega dela na način, ko "lahko v vsakem primeru najdemo vse naštete ravni, vključno z duhovno, in da lahko tudi ocenimo ogroženost na vseh bivanjskih ravneh" (str. 66). Z vidika teorij v socialnem delu pa se s tem odpre možnost uporabe različnih pristopov, metod in tehnik in širših razlagalnih modelov, ki so jih za posamezna področja razvile druge znanosti oz. stroke. Čeprav se to zdi nekaj samoumevnega, ni tako. Nekateri namreč vidijo v širitvi področij socialnega dela in v uporabi različnih pristopov nevarnost za celovitost stroke, za njeno "integralnost" itn. Zato naj tu opozorim na dve vprašanji, ki z razvojem stroke postajata vse bolj aktualni:

a) primernost eklekticizma¹ v socialnem delu,

b) uporabnost sistemske teorije za socialno delo?

Ad a) Vprašanje eklekticizma, kot ga tu pojmem, ni posebnost socialnega dela ali drugih mlajših znanosti. Enako se lahko sprašujemo o eklekticizmu npr. v sociologiji, psihologiji, filozofiji... Zdi pa se, da je to še zlasti pomembno za stroke, ki so hkrati praktične in teoretične dejavnosti (t. i. vede "o ravnanju"). Glede eklekticizma obstajajo številni argumenti tako za kot proti njemu. Najprej pogledjmo razloge ZA eklekticizem:²

- Za kliente je koristno vse razpoložljivo znanje, zato različnost teoretičnih pristopov ne škodi in ne sme biti omejena.

- Ker ima empirično znanje o veščinah, komunikaciji ipd. svojo vrednost neodvisno od teorij, se lahko zato uporablja znotraj vsake teorije; med različnimi načini pomoči lahko

obstaja veliko teoretskih povezav.

- Tudi teorije se lahko kombinirajo na različnih ravneh; ker nekatere teorije ne zajemajo vseh področij dela (npr., marksistične teorije ne vključujejo psiholoških znanj), se morajo uporabljati skupaj z drugimi pristopi. Od njihovega kombiniranja je odvisna njihova učinkovitost.

- Veliko postopkov v socialnem delu je enakih (npr. zaporedne faze postopka, načrtovanje dela, posamezne naloge, uporaba pogodb...), in to ne glede na teoretski okvir, iz katerega izhajajo; zato se lahko socialno delo razvija ne glede na teoretsko celovitost in konsistentnost znotraj ene teorije, ki bi bila edino primerna za to, pač pa je smotrno posegati po različnih teorijah.

- Številne razlike med posameznimi teorijami za prakso socialnega dela niso odločilne ali so celo nepomembne (z vidika konkretne pomoči so npr. splošne ideje o humanem okolju, človekovem vedenju ipd. sekundarnega pomena).

- Ker socialno delo temelji na zaupanju in osebni stiki s klienti, je lahko togo vztrajanje pri eni teoriji neprijetno tako za socialnega delavca kot za klienta v konkretnem primeru; zaradi različnosti obravnavanih situacij in osebnega stika s klienti je potrebno, da v socialnem delu vselej izbiramo med različnimi možnimi teoretičnimi pristopi.

Razlogi PROTI:

- Najpomembnejše za kliente je, da socialni delavci prej osvojijo ustrezne delovne veščine; teorije so z vidika klienta irelevantne.

- Eklekticizem se izogiba profesionalni odgovornosti za akumulacijo in integracijo znanj v socialnem delu.

- Ni jasne podlage za odločanje o tem, zakaj se oprijeti ene teorije namesto druge, oz., katero izbrati iz spektra obstoječih možnosti; zato je odločitev za eno teorijo, za drugo pa ne, povsem samovoljna, temelji bolj na osebni občutki kot na racionalni odločitvi.

- Socialni delavci naj bi osvojili veliko

¹ Tu nimam v mislih eklekticizma v smislu *nenačelnega, mehaničnega združevanja* raznih sestavin v en sestav (v znanosti je to nesprejemljivo, v umetnosti že manj). Z eklekticizmom mislim na njegov izvoren pomen (eklektikos = izbiren), tj., kako koherentno izbrati tista spoznanja (pristope, modele, teorije), ki utegnejo biti pomembna za socialno stroko? Kakšni utegnejo biti učinki takega početja in ali je to sploh možno?

² Navedene razloge za in proti eklekticizmu je povzel Malcolm Stuart Payne v: M. PAYNE (1991), *Modern Social Work Theory*. London: Macmillan: 51.

teoretičnih pristopov, potrebnih za študij in supervizijo, česar pa veliko socialnih delavcev ne zmore; v primeru, da gre pri uporabi kakšne visoko sofisticirane teorije kaj narobe, tega ne opazijo ali pa niso sposobni popraviti.

- Aplikacija več različnih teorij skupaj lahko povzroči, da socialni delavec v praktičnem delu izgubi občutek za njegovo bistvo.

- Veliko teorij uporablja podobne tehnike, toda z različnimi utemeljitvami in s popolnoma drugačnim razumevanjem družbe in posameznikov; teorije lahko povzročajo notranje konflikte, ne da bi se jih socialni delavec zavedel ali razumel njihove kontradikcije, kar lahko zmede tako socialne delavce kot kliente.

Gotovo so oboji argumenti vredni premisleka, saj opozarjajo, da lahko eklektični pristop k teorijam skriva vrsto pasti, ko ga skušamo praktično uporabiti (to navsezadnje velja tudi za vsako posamično teorijo). Vprašanje pa je, ali se je treba zato tudi načelno za vsako ceno izogibati eklekticizmu? Očitno je namreč, da argumenti PROTI eklekticizmu zavračajo ta pristop zlasti z vidika praktičnega dela s klienti, kar pa lahko pomeni dvojje:

- zavračanje *vseh* poskusov teoretične osmislitve socialnega dela, ki naj ostane zgolj praktična dejavnost; ali pa

- pristajanje zgolj na *eno* od teorij in zavračanje vseh drugih.

Ti dve sporni stališči se namreč branita z *istimi* argumenti, s katerimi se zavrača eklekticizem. Poleg tega se obe predpostavki zgolj navidezno izključujeta, kar se je pokazalo prav v razvoju socialnega dela pri nas, saj so ga v začetnem obdobju razumeli zgolj kot aplikativno dejavnost (instrument socialne politike) za uresničevanje splošne družbene opcije - ta pa je bila zgrajena na marksizmu, kar je povzročilo ideologizacijo socialnega dela.

Za primer, kam vodi dosledno zavračanje eklekticizma, naj navedem trditev M. Milosavljevića (s posvetovanja na Bledu, 1989), ki izrecno zagovarja stališče, "da načelo integrativnosti in interdisciplinarnosti vodi v eklekticizem različnih teoretskih razumevanj, in

to nekritično sposojenih z drugih področij znanosti ali dejavnosti". In kaj zanj pomeni "nekritično sposojanje" od drugod? Milosavljević nekritični eklekticizem zavrača tako, da se zavzema za načela "celovitosti in integralnosti" socialnega dela, ki ne bo prilagajalo klientov sistemu, ampak narobe, potem pa razkrije, kateri temelj "celovitosti" je za socialno delo najprimernejši: "Če sklenemo, na marksističnih temeljih zgrajeno socialno delo mora služiti vsem ljudem, sodelovati pri spreminjanju družbenih okoliščin in razmer ter na specifičen način sodelovati pri socialni revoluciji."¹ Torej - namesto "integrativnosti in interdisciplinarnosti" (=eklekticizem) uveljaviti "celovitost in integralnost", pri čemer seveda ostane skrivnost, v čem je npr. razlika med načelom "integrativnosti", ki ga zavrača, in načelom "integralnosti", ki ga zagovarja. Namesto "nekritičnega sposojanja", kar po avtorjevem mnenju nujno pelje v razne "izme" (sociologizem, psihologizem...), pa zahteva marksistične temelje. Skratka, namesto izbora in kombinacije teoretskih znanj iz sorodnih disciplin - uveljaviti ideologijo kot temelj stroke.

V resnici eklekticizem sam po sebi ni ovira (kot tudi ne samodejno zagotovilo) za doseganje praktičnih ali teoretskih strokovnih smotrov. Postopek (teoretski ali praktičen) ni sporen že s tem, *ker* uporablja teorije (ali večšine) iz drugih ved; sporen je lahko šele zaradi načina, *kako* to uporablja.² Primer dobrega izbora ali navezave na različne postopke, pomembne za socialno delo, pa je ravno pričujoča raziskava. V prvem poglavju so podani različni pristopi: skupinsko delo, skupinska dinamika, akcijsko raziskovanje, Balintove skupine, Beerov model, Grossmanov pogled, supervizija, samopomočne skupine, generativni dialog..., ki pa so obravnavani - in to se mi zdi pomembno - vedno v zvezi s *konkretnimi* primeri oz. projekti. Ne gre torej za abstraktna razmišljanja o (ne)primernosti navedenih pristopov in metod, pač pa za konkreten oris dejanskega razvoja stroke pri nas v zadnjih desetletjih (tako znotraj VŠSD kot izven). Šele

¹ Milosav MILOSAVLJEVIĆ (1990), Socialno delo med pragmatizmom in teoretičnim eklekticizmom. *Socialno delo* 29, 1-3 (izbrani referati 6. bionalnega seminarja mednarodnega združenja šol za socialno delo, Bled, november 1989): 97, 98.

² Podobno je tudi s samim pojmom *eklekticizem*, ki ga ne moremo opredeliti a priori negativno, češ da gre za nenačelno, mehanično, nelogično ipd. združevanje različnih sestavin - potem pa si to domnevno nelogičnost in nenačelnost pojasnimo z eklekticizmom (=tavitologija).

na ta način je tudi mogoče razmišljati o tem, kateri pristopi (metode, teorije) so v *posameznih* primerih najuporabnejši. S tem odpadejo dileme v smislu: kateri pristop kliente pasivizira in kateri jih afirmira, katere teorije se za vselej oprijeti in katero zavreči, eklekticismem da ali ne ipd. Nasprotno, avtorji izrecno zapisujejo, da naj "vsak strokovni delavec razvije svoj stil dela, ki odgovarja tudi družbenemu kontekstu, v katerem strokovnjak dela in živi. Strokovnjak lahko konstruira različne ideografske modele, ki ponazarjajo način delovanja celotnega sistema..." (str. 114). Teorije so zgolj pojmovni konstrukti, s katerimi ponazarjamo realnost, niso pa ta realnost sama. Oziroma, kot je poudarjeno na drugem mestu: "Ime ni imenovana stvar" (str. 108).

Ad b) Zgoraj rečeno seveda velja tudi za pristop, ki ga uporabljajo avtorji raziskave. Gre za sistemsko (ekološko) teorijo, s katero uvajajo nove ključne pojme in načine razmišljanja o relacijah med različnimi ravnmi (podsistemi) človeške realnosti. Najprej pa velja v zvezi s splošno sistemsko teorijo opozoriti na naslednja dejstva:

- Nastala je kot "strukturno-funkcionalni" pristop, ki ga v sociologiji sredi tega stoletja vpelje Talcott Parsons¹ (z navezavo na sociološke klasike); na njen račun letijo v glavnem kritike, da je, kot pove že ime, sistemska struktura *nadrejena* funkciji (delov, ki jo imajo glede na celoto), kar pa otežuje problematiziranje same strukture, saj so tista delovanja in postopki, ki jo postavljajo pod vprašaj, označeni kot nefunkcionalni.

- Do vsesplošne popularnosti sistemske teorije na različnih področjih pride z obratom, ki ga vpelje Niklas Luhmann: obrne zgornji pristop in vpelje "funkcionalno-strukturno"

sistemsko teorijo. Funkcija je zdaj *pred* strukturo, kar po eni strani omogoča vpraševanje o funkcijah strukturnih delov na način, ki ni (nujno) determiniran s stališčem celotnega sistema, po drugi strani pa se vedno znova postavlja pod vprašaj smiselnost celotne strukture, katere obstoj ni več samoumeven ali celo brezpogojen. Od tod širitev interesa na procese izmenjave, selekcije, soodvisnosti in prežemanja, avtoreferenčnosti (avtopoetičnosti), smiselnosti, komunikacije, kompleksnosti, kontingence itn., pri čemer fokus ni več na vzajemnem povezovanju delov v celoto (struktura), pač pa na razmejitvi med sistemom in okoljem (meje sistema).²

- Luhmannova izhodišča so izrazito *interdisciplinarna*. Bistvena razlika med njegovo in klasično formulacijo sociološke teorije je v tem, kot pravi sam,

da klasične sociološke teorije - Max Weber, Emile Durkheim, Georg Simmel - operirajo le z nekaterimi, nezadostno definiranimi temeljnimi koncepti... Kaže, da je danes opisni potencial teh pojmov izčrpan... Temeljna intenca sistemske teorije o družbi pa je v tem, da bi ponudila serijo med seboj povezanih in kompleksnih instrumentov in konceptov... teh nismo zajeli iz rezervoarja tradicije, marveč smo jih dobili z razvojem interdisciplinarne perspektive.³

Torej navezava na filozofijo, fenomenologijo, pravo, zgodovino, biologijo itn. Vprašanje je, kaj lahko uporaba takega pristopa pomeni v socialnem delu, kakšne prednosti ponuja in kakšni so ugovori v tej zvezi? Zato najprej pogledjmo najpogosteje omenjene PREDNOSTI sistemskega pristopa (kot jih poudarjajo različni avtorji),⁴ ki so v naslednjem:

¹ V slovenski sociologiji je še v osemdesetih letih veljalo, da je glavni avtor splošne teorije sistemov Karl Marx (gl. *Družboslovje* (1986). Ljubljana: CZ: 276).

² "Sistemske funkcije smotrnega orientiranja se ne morejo, z vidika njihovega nanašanja na obstoječi sistem, izvrševati z neoviranim oportunitizmom. Sistem se mora o svojih smotrih sporazumeti z okolico, uporabiti jih mora kot osnovo notranje organizacije in kot osnovo za lastno učenje; vse to pa predpostavlja, da se nameni ne spreminjajo od situacije do situacije, ampak da se jim sledi neodvisno od sprememb v okolju. Po drugi strani pa se to ne more dogajati na temelju splošno sprejete, konsistentnega vrednostnega reda, ker je za to svet preveč kompleksen" (Niklas LUHMANN (1981), *Teorija sistema*. Zagreb: Globus: 214).

³ Arhimed in mi (intervju z N. Luhmannom). *Nova revija IX* (1990), 96/99: 803.

⁴ Malcom PAYNE (v *Modern Social Work*: 18 ss.) povzema PREDNOSTI tega pristopa po naslednjih avtorjih: Leighninger, Robert D. (1978), *Systems theory, Journal of Sociology and Social Welfare*, 5: 446-66; Goltstein, Howard (1973), *Social Work Practice: A Unitary Approach*, Columbia, South Carolina, University of South Carolina Press; Pincus A., Minahan A., (1973), *Social Work Practice: Model and Method*, Itasca, Ill., Peacock; Hearn, Gordon, (1969), *The General Systems Ap-*

- večji poudarek na spremembah v okolju kot zgolj na psiholoških pristopih;

- gre za interaktivni pristop, ki se bolj koncentrira na učinke ene osebe na drugo kot na notranje misli in občutke;

- opozarja socialne delavce na alternativne možnosti doseganja ciljev in reducira stigmatiziranost, v nasprotju z nekaterimi psihološkimi teorijami, ki se osredotočajo zgolj na normalnost oz. deviantnost;

- pristop je enoten, povezovalen, holističen: vključuje delo s posameznikom, skupinami in skupnostmi ter ne favorizira nobene specifične interventne metode; namesto tega zagotavlja splošni interpretativni okvir za opisovanje realnosti na katerikoli ravni, tako da se vse intervencije lahko razumejo kot sistemski učinki; s tem da socialni delavci izbirajo med teorijami, ki so primerne za posamezne ravni intervencije, se izognejo sterilnim debatom o tem, ali naj bo socialno delo koncentrirano na posameznike ali na socialne reforme;

- pristop se izogiba linearnemu, determinističnemu, vzročno-posledičnemu razlaganju vedenja in socialnih pojavov, ker opozarja na to, kako lahko izmenjava energije (součinkovanje) vpliva na sisteme v različnih smereh.

Pomisleki PROTI sistemskemu pristopu pa so:¹

- pristop je bolj osvetljevalen kot pa razlagalen, opozarja na zveze med različnimi nivoji družbe in individualnim vedenjem, ob tem pa ne pojasni, zakaj se stvari dogajajo in zakaj te povezave obstajajo; teorija je težko empirično preverljiva;

- zaradi prevelike abstraktnosti ne ponuja metod za konkretna ravnanja; ne omogoča kontrole nad učinki intervencije na sistem, ker ne vemo, kako vsak njegov del učinkuje na druge; predpostavlja se le, da z vplivanjem enega dela na sistem vplivamo tudi na druge dele, toda v praksi se zdi, da ni vedno tako;

- ni vse enako pomembno, in teorija ne

omogoča odločitve o tem, kaj je najpomembnejše; dosti stvari se mogoče sploh ne sklada s splošno shemo; z določitvijo mej sistemov lahko domnevamo, da stvari součinkujejo med sabo, kar pa je nepreverljivo; zato so lahko socialni delavci, osredotočeni na širok spekter možnih rešitev, zavedeni v tem smislu, da zanemarijo podrobnosti ali npr. konkretno osebnost;

- preveč je poudarjena pomembnost integracije delov sistema in domneva se, da je vzdrževanje sistema dejanska potreba vseh sistemskih delov; iz tega sledi, da je sistem bolj nagnjen k vzpostavljanju ravnotežja kot pa k spremembam; vprašljiva je tudi predpostavka sistemske teorije, da je konflikt manj zaželen kot pa vzdrževanje sistema in njegovo integritanje;

- ideja povratne zveze implicira počasne in vodljive (predvidljive) spremembe, pri čemer je zanemarjena morebitna potrebnost radikalnih sprememb; zanemarjeno je tveganje, da *feedback* včasih bolj okrepi kot pa reducira deviantnost;

- ideje entropije in preživetja kot vidiki sistemov so analogne dogajanjem v bioloških in fizičnih sistemih, veliko tovrstnih analogij pa ni mogoče posplošeno aplicirati na vse socialne sisteme; ali si res vsi sistemi prizadevajo za preživetje (npr. družine z notranjimi konflikti...);

- gre za kompleksen in tehničen jezik, ki ni najbolj primeren za humane dejavnosti, kot je socialno delo; ideje o konfliktu, potrebah in gonih v psihodinamični teoriji ali pa ideje o resničnosti in odtujitvi v humanistični teoriji se zdijo dosti bolj atraktivne za soc. delo;

- ker gre za zelo splošno teorijo, jo je težko aplicirati v konkretnih situacijah, po drugi strani pa je lahko aplikacija zelo raznovrstna; kakšen strokovnjak lahko npr. interpretira situacijo v eno smer, drugi pa jo vidi drugače, in težko je presoditi, kdo ima prav.

proach: Contributions toward an Holistic Conception of Social Work, New York, Council on Social Work Education.

¹ Argumente PROTI povzema M. Payne po naslednjih avtorjih: A. FORDER (1976), Social work and systems theory, *British Journal of Social Work*, 6(1): 24-41; C. GERMAIN (1979), Introduction: ecology and social work, v C. B. GERMAIN (ur.) (1981), *Social Work Practice: People and environments - an ecological approach*, New York: Columbia University Press; R. MANCOSKE, Sociological perspectives on the ecological model, *Journal of Sociology and Social Welfare*, 8(4): 710-32; M. SIPORIN (1980), Ecological systems theory in social work, *Journal of Sociology and Social Welfare*, 7(4): 507-532; R. D. LEIGHNINGER (1978), Systems theory, *Journal of Sociology and Social Welfare*, 5: 446-66; R. EVANS (1976), Some implications of an integrated model of social work for theory and practice, *British Journal of Social Work*, 6(2): 177-200.

Če zanemarimo nekatere od zgornjih ugovorov, ki lahko veljajo za vsako teorijo, ne le za sistemsko, je res, da sistemskemu pristopu najpogosteje nasprotujejo zlasti zaradi (pre)-abstraktnosti, nepreverljivosti, favoriziranja ravnotežja (namesto sprememb), uporabe analogij, domnevne aplikativne neprimernosti

morda natančneje, če bi se podnaslov glasil recimo Od filozofije k antropologiji glasbe. Namerno izbavljamo podnaslov, ki pa je za svojo knjigo *Neubesedljive zvočne igre* pred kratkim uporabil Rajko Muršič; tovrsten "prehod" ali protiganje težnja pozornosti v okviru takega ali drugačnega teoretskega vobdanja z glasbo se namreč kaže, odraža ali odmevuje v obeh omenjenih knjigah, *Blaukopf* in *Muršičevi*. Nikakor ne po naključju, česa deli se namreč, vsaka v svojega zornega kot, pa spet izredno - čeprav nikakor ne povsem - istomišljenično lotevata omenjena avtorja. Ne zgolj zato, ker oba avtorja prispevata v sodnih teoretskih poljih, ali zato, ker oba - v skoraj enakem kulturnem kontekstu, ali se zgolj zato, ker se oba osredotočata na isti predmet. Pravzaprav bi lahko - seveda namerno površno - skorajta rekli, da je "odlas" razlike med njima starostna... In datum izdaje knjige.

Razlogi za navedeno podobenje so tudi večplastni. Tudi, rekli bi, toliko bolj "besedovredni". Kaže namreč, da gre za splošno tendenco vsaj nekaterih teoretikov, ki se vsaj od abstraktnostnih in hkratni (kar je splošno na prvi pogled protislovno) enostranskih filozofskih razprav o glasbi in kulturi napelje k bolj celovitem, vseobsegajočim, tudi neposrednim spoprijemom s kulturo, urej: v skladu s tem, kaj to je ko-konstitutivna človeška obstojna nastopka.

Omenjena tendenca se, tako v praksi, napaja v pisnem vidu namreč in bogatih poskusov razumevanja človeškega bitja: po eni strani v fenomenoloških ali vsaj deloma tudi s fenomenološko tradicijo obarvanih pristopih, ki se večkrat sučejo okoli mikro ravni družboslovnega raziskovanja, čeprav makro (strukturne ali sistemske) ravni ne zanemarijo. Tu imamo v mislih tudi ali predvsem etnometodologijo in sorodne pristope pretelčno iz druge polovice tega stoletja. Zlasti pa se nam po drugi strani zdi pomembna, ključna in

ipd. V nadaljevanju želim opozoriti na previdnost pred naštetimi poenostavitvami, iz česar bo razvidna tudi prednost sistemskega pristopa, kakor je uporabljen v omenjeni raziskavi.

(Se nadaljuje.)

- na prvi pogled mogoče za tega avtorja, za koga drugota pa kot bogatstva - vse pogumnejša uporaba antropoloških spoznanj tudi v okviru (redno) sociologije. V okviru vede torej, ki se je do antropologije kar predolgo obnašala varljivo, razločno in osamljujoče. Tako v tejni kot tudi pri vsi.

Antropologija je vsaka navzoda v obeh uvodoma omenjenih delih in glasbi. Rajko Muršič je to dejstvo namočeno in transparentno zapisal tudi v podnaslov. Kurt Blaukopf je bil vsaj pri avtorstvu bolj "traditionalističen", čeprav se morda v tem logiki ukvarja s to problematiko in bolj neravnost.

Temeljiteje razmišljanje o vrzilih in okoliščinah takozvanih ali domnevnih tendenc, konce koncev tudi njihovo dokazovanje, seveda presega okvir tega zapisa, zato naj navedeno deli le kot eden možnih konstruktov, eden od vrzilih kotov, iz katerega lahko beremo omenjena dela.

Na tej točki se bomo odeljili od Muršičevy dela, ki bo v recenziratskem kotičku ostalo na vrsto v kratkem, ter se posvetili Blaukopfemu prispevku.

Kurt Blaukopf je avstrijski muzikolog. Ta podatek je pomemben vsaj iz dveh razlogov. Prvič: Blaukopf je muzikolog, čeprav se tega svojega poklica nikakor ne drži togo in kratkovidno. Kot muzikolog, ki ima bogate izkušnje iz lastnega igranja z glasbo, ima tudi vse kvalifikacije ali kompetence, da svobodno, čeprav nikakor ne varljivo govori tudi o najbolj zapletenih muzikoloških (teoričnih) podrobnostih. Tu je podoben Adorno, ki pa je - s podobnim začetkom - deloval bistveno bolj "neprijetno". Adornovi sklepi, ob katere se obregne tudi Blaukopf, se bili večkrat, blago rečeno, samovlejni konstrukti, ki jih je Adorno artikuliral s svojim prepričavanim in začetnim znakom: z zapleteno "dialektično govorico", o kateri na nekem mestu Blaukopf pripominja tudi naslednje: "Z Adornom je zavel v sociologiji emfatičen in, nov jezik, ki so ga v nemških delcih knaži posnemali. Uveljavila